

Omsorgsfull samlevnad över artgränser för gemensamt blomstrande

Det här är en rapport om att ha ömsesidig tillblivelse som sin utgångspunkt kring matförsörjning. Den startar i en teknofeministisk¹ ansats till hur arter kan leva och blomstra tillsammans, vilka frågor och scenarion kring matförsörjning ansatsen väcker samt hur det levernet ter sig. Sedan redogör jag för delar av arbetet jag och andra med mig gjort kring litteraturstudier, scenarion, undervisning och studiebesök där det gjorts försök att föreställa sig andra framtider genom att börja i det som redan finns. Rapporten rör sig bland annat över Småland, Skåne och norra ön på Nya Zeeland. Den rör sig också över gränsdragningar, såsom den mellan natur och kultur.

Just gränsen mellan natur och kultur har varit en gräns som varit viktig för många att upprätthålla – en grund på vilken mycket västerländskt tänkande och vetande vilar. Den uppdelningen har varit ett försök att få människan att framstå som exceptionell; som den som kan få saker att hända; har agens; *gör världar*. Men, det finns många aktörer som gör världar². Publikation efter publikation och insikt efter insikt läggs till varandra kring hur människor och mer-än-människor gör varandra. I en ömsesidig tillblivelse skapar människor och andra aktörer varandra (se till exempel Lenz Taguchi 2012, St. Martin et al 2015 och Puig de la Bellacasa 2015). Det märks inte minst i denna tid som av somliga kallas Antropocen³ för att understryka att människans påverkan på naturen nu är så stor att människan gör naturen. Till exempel har plasten, detta människo-skapade material som delvis kom till för att göra människan oberoende av naturliga, ändliga, för-industriella, komposterbara material (Davis 2015), nu hittats i en ny geologisk enhet som kallas plastiglomerater (Corcoran et al 2014) och i havssalt (Yang och Shi et al 2015) som många av oss kryddar maten med. Vissa menar att antropocen är alltför generiskt och vill därför hellre framhålla begreppet *kapitalocen* eftersom det fokuserar på att det inte är arten Homo Sapiens

¹ Feministisk teknovetenskap kan ses som en feministisk inriktning som med sedvanlig feministisk konstruktiv kritik har fokus på maktfrågor och vem som utför vilket arbete åt vem, men som i tillägg har ett särskilt fokus på hur teknologier och vetenskap blir till inom existerande praktiker och hur de kan bli till på andra sätt. Se till exempel Trojer 2002.

² Se till exempel den inom feministisk teknovetenskap, så inflytelserika biologen och kulturanalytikern Donna Haraways kritik mot den förment enkla uppdelningen mellan natur och kultur i boken *Modest_Witness@Second_Millennium.FemaleMan_Meets_OncoMouse* från 1997.

Pedagogikprofessorn Hillevi Lenz Taguchi har skrivit förklarande om detta på svenska. Hon uttrycker sig om den mänskliga och mer-än-mänskligas förmågan att göra världar så här: "Agens handlar om att få saker att hända, vilket alltså här gäller alla former av kroppar och materialiteter. Traditionellt används *agens* och *agenskap* som begrepp som betecknar en fri individs (människas) möjlighet att handla och välja. Orden blev mycket viktiga inom upplysningsfilosofin under 1700-talet i Europa, som skrev fram individen som självständig (autonom) och självständigt (rationellt) tänkande och handlande" (2012, s. 23, not 5).

³ Crutzen och Stoermer skrev redan år 2000 att, eftersom "...major and still growing impacts of human activities on earth and atmosphere, and at all, including global, scales, it seems to us more than appropriate to emphasize the central role of mankind in geology and ecology by proposing to use the term "anthropocene" for the current geological epoch".

(Anthropos) utan det kapitalistiska systemet och de människor med kapital som lämnar störst avtryck på jorden (Moore 2016, Haraway 2016).

För mig blir, med detta som utgångspunkt, viktiga frågor: Hur kan den dominerande tendensen brytas där (somliga) människor utnyttjar andra aktörer som resurser - och hur kan resurser omfördelas? Hur kan människors matpraktiker bidra till ömsesidigt blomstrande mellan arter; mellan människor och mer-än-människor? Hur hantera det pågående levernet, lokalt situerat med hänsyn till geografiska och tidsliga avstånd? Vad händer när jordbruk - eller snarare matproduktion som inte alltid liknar jordbruk - utförs och bedrivs så att det bryter med ramverket för jakt på större vinst och större enheter i teknovetenskaplig anda med distans mellan konsument och producent?

Jag har det senaste dryga året, med de medel jag fått från Flory Gates stiftelse, och i andra konstellationer såsom i forskning med min kollega Kristina Lindström i det konstnärliga forskningsprojektet HYBRID MATTERS och i arbete med studenter på Linnéuniversitetet kring Småland och mat, läst, testat, studerat, erfårit och arbetat med att göra scenarion kring tidigare, samtida och framtida matpraktiker som tar ömsesidig tillblivelse mellan människor och mer-än-människor på allvar. Dessa redovisas nedan.

Mer-än-mänskligt

Inom feministisk teknovetenskap⁴ och även många andra akademiska fält och discipliner finns nu ett stort intresse för gemensam tillblivelse och omsorg. Ibland kallas det för posthumanism eller feministisk nymaterialism. Baserat på såväl teoretiska insikter, som sådant som är observerbart, omförhandlas därför den modernistiska idén om att människan står högst upp på en utvecklingspyramid och kan kontrollera och bestämma över allt annat - levande som dött. Det är en vändning bort från produktivitet, effektivitet, linjär framstegstanke, ständig utveckling, tillväxt och framgång i en modernistisk kapitalocentrisk anda där enheter är uppdelade och särskilda - och istället en vändning i riktning mot att förstå och iscensätta ömsesidigt beroende och tillblivelse, omsorg, reparationer, och till viss del långsamhet. Maria Puig de la Bellacasa (2015) skriver bland annat om att skapa tid för omsorg om jord och att se jord som ett levande *community*, vilket innebär att se det mänskliga och mer-än-mänskliga i en nära omsorgsrelation.

“My approach to the field of soil knowledge is involved in a feminist approach that engages with care as a way to draw attention to the significance of practices and experiences made invisible or marginalized by dominant, ‘successful’, forms of technoscientific mobilization. This is also a motivation to look out for, and hopefully foster, ways of improving care in human-soil relations. In this sense, focusing on care draws attention to glimpses of alternative, liveable relationalities, and hopefully contributes to other possible worlds in the making...”. (ibid, s. 692).

⁴ Se fotnot 1.

Hon menar att det feministiskt omsorgsbaserade jordbruket har ett annat tidsligt fokus än det ensidigt människocentrerade. Dessutom menar hon att det redan finns föraningar om detta och att vi kan använda dem för att föreställa oss andra framtider. Bland annat skulle den här förändringen innebära en intensifiering - inte i ökad produktion, utan en intensifiering i *relationer* genom att bygga tätare relationer med jord (ibid, s. 704). Exempelvis nämner hon permakultur. Givetvis är det inte oskyldiga relationer, utan de vanliga feministiska frågorna kring till exempel makt och arbete följer: Vem utför service och arbete åt vem?

Puig de la Bellacasa noterar att en omkonfigurering av människa-jord-relationen aldrig kan bli förindustriell eftersom vi i vår samtid är arvtogare till den industriella revolutionen och det ingår i förutsättningarna vi lever med just nu. Däremot kan människor försöka omkonfigurera sig själva - från jord-konsumenter till medlemmar i jord-*community* (ibid, s. 709). Att vara tillsammans, i ett *community*, kan alltså inte enbart ses som en gemenskap mellan människor, utan behöver ses som en gemenskap av människor och mer-än-människor och som inkluderar alla dem vi är beroende av för våra liv (Gibson-Graham 2015, s. 10).

Den (tekno)vetenskapifiering av jordbruk som Puig de la Bellacasa refererar till, började i USA i slutet av 1800-talet (Méndez Cota 2011, non-pag) och ledde till att jordbrukarens kunskaper om att observera och samleva med andra arter förlorade sin legitimitet och samtidigt skapades "nya slags subjekt": bonden som entreprenör och agronomer som designade gödsel, bekämpningsmedel och nya arter i försök att kontrollera andra, icke-mänskliga, arter. En samtida väg bort från det agrovetenskapliga paradigmet är *agroekologi* som kännetecknas av att aktörerna lär sig av tidigare slags jordbruk och som vägrar att sätta kortsiktig maximering av avkastning (skörd) som högsta mål (ibid).

När den feministiska teknovetaren Anna Tsing (2012) gör en historieskrivning kring samlevandet mellan människor och andra arter går hon bortom det industriella och agrovetenskapliga paradigmet med dess teknovetenskapifiering. För några tiotusen år sedan påbörjades domesticering av sädesslag i Främre Orienten. Tsing (ibid, s. 145) framhåller att det förvånande är att det till största del i just detta område hade varit lätt att samla in vilt växande vete och korn - och då hade människorna sluppit det hårda arbetet med kulturväxter. Således var det inte en effektivisering av arbete att börja odla - och det är inte bara ett historiskt konstaterande, utan giltigt över tid: "The story we tell ourselves about the 'convenience' and 'efficiency' of growing crops at home is just not true; cultivation almost everywhere requires more labour than foraging" (ibid). I Tsings narrativ är det framför allt en faktor som gjort att intensiv odling av sädesslag fortsatt och ökat: det tillät sociala hierarkier och understödjer eliter. Det är även tätt kopplat till skapandet av stater och domesticering av kvinnor: "Out-of-control and non-sustainable human reproduction is a feature of particular human domestication: the love affair between people and cereal grains. This obsession with reproduction in turn limited women's mobility and opportunities outside of childcare" (ibid, s. 146). Ett alternativt sätt att leva i och organisera gemensam tillblivelse för människor och mer-än-människor, som Tsing ser det, är just samlande och plockande - *foraging* på engelska.

Vad kan tänkas menas med *mer-än-mänskligt* och att *bli till tillsammans*? Maria Puig de la Bellacasa och Anna Tsing står i tät dialog med Donna Haraway, biolog och teknofeminist, som redan på 1980-talet skrev om sammanvävningen av människa, natur och teknologi. Hon skrev att vi alla var *cyborgs* (2016b). Hon har sedan dess visat hur vi människor och andra arter blir till tillsammans, bland annat i boken *When Species Meet* (2008), där hon betonar relationen mellan människor och djur. Människan består till 90% av andra organismer än hon själv, skriver Haraway (2008) - till exempel svampar, virus, bakterier. Hon bygger delvis sitt argument på biologen Scott F. Gilbert (2012) och hans kollegors arbete som utmanar idén om den oberoende, autonoma individen. Istället, skriver de, att ett nytt paradigm inom biologin visar att varken djur eller planter är eller har varit individer; de görs tillsammans. Bara för att ta några exempel som har spridits i media: det finns en koppling mellan magbakterier och hjärnan, liksom att växter kan kommunicera med varandra, träd hjälpa varandra och även planera för en hel skogs framtid samt att träd och svamp står i dialog med varandra⁵.

Från den här inzoomningen som, med Kirksey (2014, s. 4) och hans kollegors ord innebär att *människor är mer-än-människor* eftersom vi består av många arter som blir till tillsammans, blir det nu en förflyttning till hur arbetet med människor och det mer-än-mänskliga kan gå till.

Tillvägagångssätt

Jag har redan nämnt att vi lever med ett arv - såväl idémässigt som materiellt och praktiskt - och det kan behöva understrykas att det arvet också påverkar vad vi kan föreställa oss. Jason Moore (2016, s. 1) skriver att de filosofier, koncept och narrativ vi använder för att förstå en i allt ökande grad explosiv och osäker global samtid, är nästan alltid idéer som vi ärvt från en annan tid och plats: "The kind of thinking that created today's global turbulence is unlikely to help us solve it" (ibid).

Så, om de dominerande idéerna, filosofierna och praktikerna har försvårat människors och mer-än-människors möjligheter att blomstra hur kan vi gå tillväga för att kunna se och föreslå alternativ?

I mitt tillvägagångssätt följer jag delvis, som visats ovan, i eko- och teknofeministers anda av att förhålla sig kritiskt till bland annat produktivitetshets och kreativt till omsorg, samarbete och relationer av ömsesidig tillblivelse. Ett tydligt spår som jag också följer är J.K. Gibson-Grahams forskningsprogram. De är två geografer och ekonomer som började skriva tillsammans under nämnda författarnamn kring teori om ekonomi och kapitalism. Sedan övergick deras forskning till att bli en slags kartläggning av diversifierad och *community*-baserad ekonomi - sådant som inte syns över vattenytan i traditionell ekonomisk betydelse,

⁵ Se till exempel den här artikeln om bland annat "the wood wide web" från BBC: <http://www.bbc.com/earth/story/20141111-plants-have-a-hidden-internet> och lyssna på den här vetenskaps-podcasten om hur träd och svamp samarbetar - och hur träd verkar planera för framtida överlevnad för en hel skog: <http://www.radiolab.org/story/from-tree-to-shining-tree/> .

såsom omsorg och byteshandel. De har också utfört aktivt samarbete och deltagande genom aktionsforskning - alltså interventioner i samforskande praktiker. Som en del av deras forskningsprogram ingår också en slags subjektskapande, som skiljer sig markant från den som skapades i samband med tekno-vetenskapifieringen av jordbruk. Gibson-Grahams (1996 och 2006) version är inriktad på, och antar utmaningen, att "...initiate processes by which subjects are released from their allegiance to capitalist identities as individuated entrepreneurs/workers, employees/unemployed, property owners/renters, and consumers/producers and encourage identification with other economic subject positions that allow for a wider range of identities within community economies focused on the well-being of people and the planet (St. Martin et al 2015, s. 11). Syftet med att träna sig att tänka och vara på ett etiskt och omsorgsfullt sätt är att bryta sig ut ur dikotomierna som listas ovan och föreställa sig andra sätt att leva på. Det är alltså en inriktning för att få till stånd andra relationer än de invanda och som utgår från ömsesidigt beroende och gemensam tillblivelse. Med referens till Varela (1999) menar de att handlingen att förändra sig själv är att förändra världen. I senare publikationer understryker de mer och mer vikten av att leva väl och omsorgsfullt med inte bara andra människor utan även det mer-än-mänskliga i specifika situationer - och där ingår matförsörjning som en viktig fråga (se till exempel Gibson-Graham 2014 och Gibson et al 2015).

Titeln *Making Other Worlds Possible* (St. Martin et al 2015) är ett sätt att säga att andra världar inte gör sig själva. J.K. Gibson-Graham, och andra som forskar i spåren av deras forskningsprogram, menar att det krävs aktiv handling. Dessutom krävs det kreativitet. Kevin Anderson, Zennström professor i Climate Change Leadership vid Uppsala universitet ställer stort hopp till de kreativa delarna av samhället för att uppnå ett levnadsbart samhälle för inte bara de med stort kapital – och pekar ut att det bland annat rör jordbruket:

"We need – we need alternative narratives. [...] – the job of the scientist has sort of been completed and what we're really missing now are the storytellers, are the arts and the humanities, who can translate this into a language that we're all familiar with. And I don't mean one story, I mean multiple stories. Now, all the multiple stories will have to tell the same ultimate objective about reducing our emissions, but they can be told in different ways and they are attractive to different communities". Kevin Anderson 2016

Det här föreställande, kritiskt kreativa, berättandet har bland annat feminister, konstnärer och designer ägnat sig åt genom tiderna. I min mycket korta genomgång ovan av olika sätt att se på jordbruk och gemensam tillblivelse mellan människor och mer-än-människor har jag också gett exempel på olika alternativ till den binära, kapitalocentriska ansatsen som sätter människor och kortsiktighet främst. Det här är också något som Elin Wägner ägnade sig åt i sin gärning som författare och i jordbruket hon bedrev med Flory Gate. I boken *Väckarklockan* (Wägner 1941) finns till och med en passage där gör hon en koppling till det amerikanska agro-tekno-vetenskapliga jordbruket. Hon låter en samling människor sitta tillsammans kring ett matbord i en fredlig del av Europa medan andra världskriget pågår i andra delar av världen. Där sitter de i en cirkel av värme och ljus och fred och pratar om framtiden - och samtiden - och föreställer sig vad levnadsstandard innebär; de gör en slags

utopiska scenarion. Diskussionen om levnadsstandard handlar delvis om att skaffa barn men även om mat. De tar upp de låga priserna på kalifornisk frukt som serveras på söndagsmiddagar och enas om att de som konsumenter kräver en minimistandard för dem som är involverade i produktionen. Därmed visar Elin Wägner också på hur världen är sammankopplad över geografiska avstånd.

Inom bio- och jordbrukstekniker lyfter Lena Trojer (2002, s. 41-42) fram Elin Wägner som en viktig föregångare till dagens frågor om ansvarstagande och hållbar teknikutveckling då Wägner både i tal och handling kopplade samman befolkningsfrågan med freden och miljön. Katharina Leppänen och Therese Svensson skriver att Wägners "...omvärdering av människans förhållande till naturen inte bygger på *a priori* bestämning eller överenskommelse kring naturens inneboende värde; miljöförstörelsen omfattning; eller de mer-än-mänskliga aktörernas agens eller subjektskap. Istället politiserar Wägner människans förhållande till naturen genom att hon läser människans verksamhet på jorden mot naturen som ett ständigt närvarande yttersta existensvillkor" (2016, s. 17).

Elin Wägner utforskade därmed i sina texter, kanske främst i *Väckarklockan* och i *Fred med jorden* (Wägner och Tamm 1940) och i sin vardag med odlingen nya relationer över geografiska avstånd, mellan arter och tider. De drömmar hon skissat fram rör sig kring "solidaritet med exploaterade jordbruksarbetare, etisk djurhållning, närproducerat, småskalig egen produktion, som möjliggörs av kortare arbetstid, som möjliggör ännu mer egen produktion" (ibid, s. 20).

Även om Elin Wägner inte använde ordet scenario, så är det ett begrepp för att beskriva vad hon delvis gjorde i sitt författarskap. Scenarion är numera ett vedertaget sätt att arbeta inom såväl konstnärlig forskning och designforskning som inom feministisk forskning (se till exempel St. Martin et al 2015, Haraway 2016). Ibland sammanfaller de, som till exempel i Anne Galloways (2013) arbete. Scenarion är ett sätt att i sin forskande praktik aktivt skapa möjliga framtider – att ge förslag som sedan kan resa vidare.

Föreställandet av andra världar kan ske med olika motivationer och av olika skäl och de kan ta sig olika uttryck.

Scenarion, iscensättningar och erfarenheter

2016 och 2017 var året då jag såg en före detta köttbonde samla in pengar för att kunna starta, vad han kallar, "Sweden's largest animal sanctuary"⁶ – alltså en vegansk fristad för nötdjur som verkar för öppet landskap. I medier slogs larm om att salladen var slut och priser höjts på bland annat squash och tomater i svenska affärer vintern 2017 för att det varit dåligt väder i

⁶ Se Tobias Gideonssons text här där han förklarar hur han vill ställa om sin gård och de olika nivåerna på donationer som efterfrågas för att kunna genomföra det:
<https://www.generosity.com/animal-pet-fundraising/starting-up-swedens-largest-animal-sanctuary>

södra Europa⁷. På olika sätt blev det en fråga om vad *vad som är i säsong*. En ICA-representant kommenterade att det var fler som upptäckte vitkål och rotfrukter och en importör menade att ingen skulle gå hungrig: “Patrik Rilby tror att bristen gör att konsumenter i större grad får mätta sig med hjälp av grönsaker som egentligen har säsong vintertid – rotfrukten.

– Jadå, det finns fina svenska rotfrukter att äta och vi kommer inte att gå hungriga, säger han⁸”.

Detta är exempel på, dels, en omställning i riktning mot omsorg om såväl djur som landskap från en bonde som genom influenser av observationer, teorier och praktiker blev vegan och, dels, hur konsumenter och producenter gemensamt över geografiska avstånd formar vad som säljs och köps som mat. Just skärningspunkten mellan konsument och producent är en fokuspunkt för den här rapporten, liksom olika ekonomiska incitament till omsorg.

Gränser mellan människor och mer-än-människor

Jag börjar i en resa till Nya Zeeland (NZ): Mitt 7-åriga barn gjorde att ankomsten efter en redan drygt dygnslång resa blev fördröjd. Han kräktes i flygplanet när vi var över havet mellan Australien och NZ och eftersom NZ är en önation med känsligt ekosystem som dessutom har en stor del av sin ekonomi baserad på jordbruk⁹ så har landet skarpa inreseregler i försök att kontrollera sina gränser. Kaptenen på vårt flygbolag fick kontakta NZ-myndigheter. Flygplanet fick inte öppnas. Ingen fick gå av. Till slut fick alla andra passagerare gå av. Vi fick sitta kvar och prata med myndighetspersoner som frågade oss om anledningen till kräket och som fyllde i blanketter.

Gränser skapas och försök att kontrollera dem utförs ständigt. När vi kom var vi så tydligt både natur och kultur. Vi kom flygande i ett flygplan som är skapat av människor, samtidigt var vi något näst intill okontrollerbart som gick bortom det tämjda kulturella eftersom barnet plötsligt kräktes.

⁷ Se här för artiklar om kopplingen mellan väder i södra Europa och svensk matförsörjning <http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=110&artikel=6620006> och <http://www.aftonbladet.se/nyheter/a/q44y1/priset-pa-gront-far-kunder-att-se-rott>

⁸ Se artikeln här varifrån citatet är hämtat: <http://www.aftonbladet.se/nyheter/a/jy50e/gronsaksbristen-riskerar-fortsatta-i-manader>

⁹ 2011 utgjorde jordbruket 11 % av BNP enligt UI. Se: https://www.ui.se/landguiden/lander-och-omraden/oceanien/nya_zeeland/skriv-ut-alla-kapitel/ Det verkar vara en hög siffra jämfört med andra källor, till exempel finns det på den Nya Zeeländska regeringens hemsida uppgifter om att jordbruket utgjorde 6 % av BNP 2015. Se: <https://www.newzealandnow.govt.nz/investing-in-nz/opportunities-outlook/economic-overview> Här finns utveckling över tid: <https://tradingeconomics.com/new-zealand/gdp-from-agriculture> 2013 publicerade Jordbruksverket en rapport där de frågade sig om Sverige kan lära sig något av avregleringen av det Nya Zeeländska jordbruket där numera väldigt lite stöd ges till denna sektor. Där hänvisar de till OECD-siffror från 2005 som visar att 7,6% av BNP kom från jordbrukssektorn. Se: http://www2.jordbruksverket.se/webdav/files/SJV/trycksaker/Pdf_rapporter/ra13_20.pdf

Vi fick alltså träffa tjänstemän som har som uppgift att hålla NZ fritt från bakterier och virus och fröer och annat som kan ändra förutsättningarna för liv där. Senare var vi på Zealandia¹⁰, ett slags reservat där de byggt upp murar för att kunna återställa marken och landskapet så som den var innan människor kom och koloniserade ön.

För att komma in till inhägnaden fick vi gå igenom dubbla dörrar för att inte få med oss något oönskat in.

Än mer nitiskt var sökandet efter oönskat besök när vi kom till Matiu/Soames' Island¹¹, den före detta karantänsön, utanför Wellington. Alla fick gå in i ett hus direkt efter ankomst med båt. Där hängde fynd i plastpåsar från tidigare besökare. Våra väskor dammsögs – hade huskatten till exempel råkat lägga en mus i väskan?, sa personalen - och våra skosulor skrubbades rena från frön och pollen.

¹⁰ <https://www.visitzealandia.com>

¹¹ <http://www.doc.govt.nz/parks-and-recreation/places-to-go/wellington-kapiti/places/matiu-somes-island/>

Bli till som en del av en flock

Som en del av studiebesöket på NZ träffade jag designforskaren och fårfarmaren Anne Galloway som driver the More-Than-Human Lab¹² på Victoria University of Wellington. Hon har arbetat mycket med scenarion. Influerad av feministiska science-fictionförfattare och feministiska teoretiker (till exempel Haraway 2016) har hon bland annat gjort ett

forskningsprojekt där det ingick att skapa scenarion kring hur vi lever med får¹³.

Hon har använt såväl fysiska ting som sytts upp för att kunna föreställa sig dessa framtider, vilka det syns spår av på hennes kontor, men också grafisk, visuell kommunikation. Bland annat gjorde hon ett med en fårflock som kom in till stan för att klippas och som ständigt skickar iväg data och information om sig själva – och på så

sätt antas avståndet mellan människor och djur minska¹⁴. Ett annat föreställer sig genmodifierade får som är som husdjur och som tappar ullen väldigt lätt¹⁵.

I det här scenariot, kallat “PermaLab Programme”, blir fåren såväl bärare av fibrer för kläder - och alla Nya Zeeländare bär enbart merinoull-kläder i scenariot - som en viktig matkälla. Så här står det i två av de korta texterna på hemsidan *Counting Sheep* som förstärker de redan starka grafiska bilderna: “The National PermaLamb Programme’s ability to clothe the nation was accompanied by its capacity to feed us as well. Recognising the need to identify a new source of protein for NZ’s meat-eaters, without ever sacrificing the value our country places on animal welfare, each PermaLamb came with an optional slaughter kit. Designed to be as gentle and compassionate as possible, special grasses could be fed to a PermaLamb so that it would fall asleep and never wake again. Maintaining such a close connection to a food source was new to many of us, and previously casual barbecues and Sunday roast dinners became treasured rituals amongst family and friends”.

Anne Galloway har i andra sammanhang skrivit (se till exempel Galloway 2013) om hur hon i sin forskning använder en kombination av etnografiskt arbete och scenarion. Hon använder

¹² <http://morethanhumanlab.org/who-we-are/>

¹³ Här finns fyra scenarion: <http://countingsheep.info>

¹⁴ <http://countingsheep.info/kotahitanga-farm.html>

¹⁵ <http://countingsheep.info/permalamb.html>

olika sätt att uttrycka alternativa framtider, baserade på sin förankring i feministisk teknovetenskap. Hon understryker i vårt samtal att vi behöver så många slags berättelser om att leva tillsammans över artgränser som möjligt. Som ett led i detta har hon också, sedan hon reste runt till nya zeeländska fåruppfödare och ullklippningstävlingar för forskningsprojektet *Counting Sheeps* räkning, skaffat egna får. Jag ser det som ett sätt för henne att kunna föreställa sig andra framtider kring jordbruk än de som hon mestadels såg i sin forskning. Ett slags scenariogörande i full skala. Hon fick fåren från en granne där hon bor, en timmes bilväg från Wellington på norra ön. Ursprunget är förvildade får av ovanlig ras som levde på södra ön och som en kvinna samlade ihop på 1980-talet. Eftersom fåren levt som vilda var deras gener annorlunda och intressanta och några skickades till laboratorium.

Det hon gör nu är att försöka få dem och henne själv att passa in på den bit mark som hon har nu. Bland annat handlar det om att fårens klövar ska anpassas efter den förhållandevis blöta marken och dess förutsättningar. Den anpassningen sker över tid, inte för det enskilda djuret, utan genom avel, vilken Anne Galloway övervakar. Det förhållningssättet, att inte leta efter generella svar på hur vi ska leva med varandra, bottnar i den feministiska teknovetenskapen och förståelsen om att vi blir till tillsammans i specifika situationer. Hon kallar det *situerat lantbruk*.

Både Anne Galloway och fåren har följt koloniala strukturer och kommit över haven till den här marken. De är migranter. Anne Galloway berättar att hon aldrig tidigare har bott på en gård, och jag frågar henne om hon nu bedriver en slags jordbruk. Ja, säger hon, för att hon föder upp fåren för att äta dem. Hon säger också att hon är del i flocken. Inte så att hon är ett får, men hon är en del i flocken, framför allt med de får som är födda på marken. Fåren visar omsorg om henne och hon omsorg om dem. Inte sällan sätter hon sig på den vita plaststolen som står utställd i fårhagen. Det är också ett sätt att bli till tillsammans. I aktiv tid räknat är det inte så mycket omsorg från människans sida som krävs enligt lagen - nya zeeländska får sköter till exempel lamningen själva. Däremot lägger Anne Galloway mycket emotionell tid på dem. "I love them and I have to kill them", säger hon och menar att det går bortom enkelt rätt och fel, som ofta hon menar uttrycks i den kritiska humanioratraditionen där forskaren är fränkopplad det den forskar om¹⁶. Hon ser sig själv som en samhällsvetare som inte bara kan teoretisera utan också behöver bevis och behöver lära sig genom egen erfarenhet - och den kan hon sedan

¹⁶ Anne Galloway har de senaste åren bedrivit ett forskningsprojekt om dödande av boskap. Se till exempel den här bloggposten där hon också skriver om olika forskningsinriktningars hållning: <http://morethanhumanlab.org/blog/2016/08/24/on-grief-and-other-hard-things/>

beskriva. Hon har så klart läst många andra¹⁷ som skrivit om får, men menar att det är något annat än en intellektuell förståelse när lärdomen kommer genom känslor.

Anne Galloway följer för tillfället en korrespondensutbildning i fårfarmning som pågår i två år. Främst är den inriktad på uppfödning - vilka gener genom vilket får som ska få leva vidare - och hur göra för att få till bra betesmark. Hennes specifika frågor och huvudbry kommer dock inte upp i särskilt hög utsträckning på utbildningen. Den förutsätter snarare att studenterna är intresserade av fårfarmning för att tjäna pengar, att de har en flock på cirka 1000 djur, vill skala upp och använder bekämpningsmedel.

Anne Galloway berättar att andra fårfarmare skrattar åt henne, till exempel för att hon hellre ringer till veterinären när fåren blir sjuka än slaktar dem eller låter dem självdö. Hon säger att andra inte skulle gjort det för att det helt enkelt kostar för mycket. Hon berättar om hur hon såg att fåret Emmeline var borta. Emmeline hade dragit sig undan, men de letade upp det, och förstod att hon hade fått fluglarver in vid huden. Om fluglarverna inte tas bort så äter de upp djuret och dödar det. Det är det vanliga utfallet, berättar Anne Galloway - ett samblivande mellan djur som är väldigt plågsamt för den ena parten. Anne Galloway och hennes make såg istället till att fluglarverna togs bort och djuret klarade sig. Men för att djuret ska klara sig så krävs det att människan känner djuren, kan se att det är borta, har en nära kontakt och ser förändrat beteende.

Att se sig som en i flocken och att erkänna att fåren och människan ömsesidigt skapar varandra är en väldigt annorlunda position mot att se sig själv som utomstående, överlägsen eller entreprenör. Anne Galloway följer alltså i spåren av feministiska teknovetare som ser hur det inte är någon självklar eller tydlig uppdelning mellan natur och kultur där kultur självklart skulle vara överlägset. Samtidigt är det så klart så att Anne Galloway bestämmer när hennes får ska dö. Hon äger dem och styr över deras liv och död: hon är delskapare av flocken genom att ha sett till att det är en bagge bland i huvudsak tackor för att de ska föröka sig. Baggen lånas även ut till grannarnas får. Det är alltså en tydlig hierarki mellan arterna. Men utöver det kan samblivandet ta sig olika uttryck, till exempel kan människan se - eller inte se - när djuren behöver hjälp och även medverka till olika sätt att dö på, till exempel låta djuren självdö när de blir dåliga.

En stor skillnad mot många andra fårfarmare på Nya Zeeland är att Anne har försörjning som lektor i design. Hon berättar att hennes vardag har ändrats: hon går direkt till djuren på morgonen och det sista hon gör på kvällen är att gå till djuren.

När Anne Galloways forskargrupp *More-than-human-lab*, där alla delar intresset kring sammanvävningen av natur, kultur, vetenskap och teknologier varit samlad på hennes farm, och ska bege sig in mot Wellington igen passerar vi en samling fågelbon som tydligt visar

¹⁷ Se till exempel Despret 2010 som skrivit artikeln "Sheep do have opinions" där hon beskriver hur en primatolog studerat får och hur primatologen och fåren tillsammans skapar frågor och svar.

spår av både fåren och ankorna som bor på gården. Och så ropar Anne Galloway till det äldsta fåret: "Ursula, säg hej då". Fåret bräker genast till svar.

Anne Galloway hade möjlighet att starta ett eget slags jordbruk som passade hennes förutsättningar, men för den som är intresserad av ett jordbruk som inte liknar jordbruk och som inte själv kan ha djur eller odla - hur kan den göra?

Community Supported Agriculture - Andelsjordbruk

En möjlighet för en konsument att komma närmre och påverka ett jordbruk i en riktning som inte riktigt liknar gängse jordbruk är att gå med i ett CSA. CSA står för *Community Supported Agriculture* och översätts vanligtvis med andelsjordbruk. De finns i många utföranden. Den europeiska organisationen *European CSA Research Group*, som består av en grupp forskare från olika discipliner, menar att CSA kännetecknas av omsorg och radikalt omskapade av konsument-producent-relationer genom fördelad risk och vinst utan spekulationer (Henderson 2015, s. 5). Det finns ingen exakt definition, utan snarare kännetecken¹⁸.

En viktig del i CSA, som även Anne Galloway poängterade med referens till Donna Haraway, är det situationsbundna; att inte leta efter det generella utan att följa de förutsättningar som varje given situation ger. Enligt min mening är det därmed också ett sätt att skapa gemenskap, *community*, mellan inte bara bonde och de som äter maten, utan även mellan människor och mer-än-människor såsom plantor, bakterier, djur, och vatten.

Enligt *European CSA Research Group* fanns det 2783 stycken CSA i Europa 2015, som försåg nästan en halv miljon människor med mat. Flest verkar det finnas i Frankrike. November 2015 fanns det i Sverige cirka 10 CSA. På olika sätt håller flera av dem kontakt med varandra och 2015 startades en förening¹⁹. Alla använder ekologiska metoder, men endast somliga av dem är certifierade.

Jag har under de senaste åren sett och erfårit många olika slags CSA och därmed scenarion av, vad jag tänker på som, omsorgsfulla relationer mellan människor och mer-än-människor som gestaltas i full skala. De utgör också en slags nygamla relationer i en tid då matkonsumenter och matproducenter oftast är särskilda från varandra.

Som stadsboende i en hyreslägenhet, men uppvuxen i villa i en by med jordbrukande släktingar som grannar erfar jag ofta att jag och mina numera nära inte helt förstår varandra.

¹⁸ Till exempel skriver Snyder och St. Martin att idealiskt och generellt ska ett CSA: "... encourage us to pause, ask questions, engage with others, commit to local production and the well-being of one another and our local environments, and imagine a diversity of solutions to economic and environmental problems. Indeed, they ask us to reconsider forms of production as well as our own consumption practices" (2015, s. 27). Se även bland annat Cameron 2015, Cameron och Pekin 2015 och Gibson-Graham 2014.

¹⁹ Föreningen hade hemsidan <http://www.andelsjordbruk.se>, men den hänvisar nu vidare till <https://www.kickstarter.com/projects/1094515878/tomma-hus-men-bostadsbrist-en-bok-om-mojligheter> Det finns också en Facebook-grupp: <https://www.facebook.com/groups/1542893425951712>

Vi har vuxit upp med och har olika erfarenheter av relationen mellan liv och död, arbete och matproduktion. När mitt barns förskola helt fränkopplade maten från liv och död, arbete och omsorg bestämde jag att vi skulle plantera lite potatis, smultron, hallon, tomater, ärtor, majs

och örter på innergården till vårt hyreshus. En dag hade vaktmästaren demonstrativt dragit upp dem, utan kommentar och lagt dem i en hög. Senare fick jag höra att det såg fult ut och att fastighetsförvaltarens erfarenhet var att sådana planteringar inte togs om hand. Då gick jag med i ett CSA cirka en timme från där vi bor. De började ha leverans en gång i veckan till överenskomna utlämningsställen. Sedan dess har vi varit med på gården och

planterat träd och själva plockat bönor och nässlor, men det är inte vi som andelsägare som gör jobbet - jordbruket sköts av bönderna. Vi är välkomna dit och har flera gånger åkt för att hoppa i höbalar, säga hej, plocka bönor, krama hunden och katterna eller hämta mat, men för det mesta sker kontakten via ett digitalt beställningsformulär där vi varje vecka året om kan fylla i vad vi vill ha av det som finns och så levereras det till staden där vi hämtar upp. Främst rotftukter och lök kylförvaras på gården och kan därför hålla ända in i april och maj. När det är mycket av någon gröda, till exempel broccoli eller ärtor, kommuniceras det ibland att andelsägarna kan ta extra mycket och frysa in. Själva delandet och distributionen gör det uppenbart att vi som är involverade måste ta hänsyn till varandra. Vi kan inte ta för mycket, för då räcker det inte till de andra. Vi kommer till varandras bostäder för att hämta maten och då utvecklas också en viss samhörighet med kontinuerlig kontakt och möten. Samtal uppstår ofta vid mötet över maten, till exempel hade jag ett nyligen om hur en medlem känner sig väldigt fränkopplad matproduktion och att det inte känns bra att barnen inte vet var maten kommer ifrån. Därför har de tänkt att de inte bara ska ta emot mat från gården, utan också själva åka dit och kanske plocka jordgubbar när det blir säsong för det. I vissa perioder blir kontakten mellan medlemmar vid ett utlämningsställe mer intensiv för vi behöver till exempel dela upp ansvaret för att vara avhämtningsställe och synkronisering av kalendrar och tider blir nödvändigt. Vid utlämningen möts och gläds vi tillsammans åt de små överraskningarna som ibland skickats med leveransen, såsom ett kärl med råmjölk, en burk marksrossirap eller en ny grönsak. De som vill och kan möts också årligen på ett medlemsmöte eller vid de tillfällen då gården anordnar något gemensamt, såsom valborgsmässofirande eller en kurs i mjölksyrning. Varje vecka får vi ett mejl där det står en hälsning från gården, till exempel om hur yoghurten vi får har tillverkats, om nya kalvar eller om en gröda som blivit angripen av ogräs.

I Malmö startade den ideella föreningen Hemmaodlat, som också stöds av Malmö stad, en CSA-omgång vintern 2017. I en bottenvåning vid ett torg i funkisstil odlas örter, sallad och bönor i det som kallas för aquaponics. Lukten av örtoljor påminner om en sommardag, men det är januari. Starka lampor lyser på grödorna.

De växer i ställningar uppmonterade på väggen. Det finns också en bassäng med fiskar. Det är därifrån näringen kommer. Vintern 2017 stod det på Hemmaodlats hemsida att de "...är övertygade om att om många odlar lite så behöver inte få odla allt". Sommaren 2017 har de ändrat sin hemsida och det står att de "...utmanar traditionella föreställningar om var och hur man kan odla grönsaker och skapa möjligheter för att odla en del av sin egen mat, oavsett var de bor, året om.²⁰ Maten hämtas vid odlingen i lokalen eller på ett kafé som är utlämningsställe. Leveransomgångarna varar ett par månader.

Precis som med det större CSA:et är en viktig del att medlemmarna lär sig ta hand om det som finns och därför anordnas träffar för att förädla och tillaga maten. De har också kurser i att bygga sin egen hemmaodling baserad på aquaponics.

Bredvid en kyrkogård som snart kommer behöva utökas, vid en stor rondell där en genomfartsled in till Malmö möter ringvägen, finns odlingsfält som nu åter tagits i bruk efter att ha legat i träda i flera decennier. En busslinje med tät frekvens och cykelvägar leder också dit.

Marken arrenderas på korta kontrakt av *Stadsbruk* som i sin tur är ett samarbete mellan Malmö Stad, SLU Alnarp och Xenofilia AB. En McDonald's-skyld skiner över korsningen. På marken bedrivs ekologiskt stadsjordbruk. Där finns inga djur som ger gödsel. För det nystartade andelsjordbruket Happy Onion Farm betyder det bland annat att näring kommer från gräsklippande grannar och kompost från en Michelin-stjärnrestaurang. Staden har dragit fram vatten. Från en container ska de drygt 100 olika grödorna delas ut varannan vecka i sex månader till andelsägarna. En minoritet av grödorna är perenner, såsom rabarber och örter. Exempelvis borlottibönor planeras torkas för att förlänga leveranssäsongen.

Happy Onion Farm är två odlare som odlat tillsammans sedan 2015. I sitt kommunikationsmaterial till andelsägare (opublicerat) tar de upp precis det exempel som jag tidigare använde kring sallad odlad i södra Europa och visar hur de är annorlunda: "I ett andelsjordbruk bestäms inte heller priset på maten som odlas av fluktuerande och opålitliga marknadskrafter. Det som spelar roll är att odlaren får en ok ersättning för sitt arbete, inte vad sallat plötsligt kostar pga. att stora delar av odlingarna i sydeuropa drabbats av extremt väder och förstörts" (ibid s. 3).

Happy Onion Farm skriver också om hur den här typen av jordbruksföretagande förändrar rollerna som annars är de stipulerade i samhället: "I ett andelsjordbruk är vi inte längre bara producent och konsument. Istället är vi samarbetspartners" (s. 4). I en artikel uttrycker den

²⁰ <http://www.hemmaodlat.se/csa-malmo/>

ena odlaren, Charlotte Gouranios Nycander, det skämtsamt som att de inte odlar KRAV-märkt utan ”...vi odlar krammärkt”, just för att understryka att det handlar om gemensamhets- och relationsskapande med betoning på fin samvaro.

Som del av mitt arbete på Linnéuniversitetet har jag varit i kontakt med bland annat Maja Södergård på andelsjordbruket Nybrukarna i Tolg i Småland. När hon skulle lista utmaningarna som hon såg så handlade det bland annat om att få andelsägare att förstå grönsakerna och dess värde, till exempel att en grönsak med en liten fläck inte är dålig, men bör ätas innan den utan fläck. Det framgår att det är ett stort mått av utbildning kring mat och hushållning som pågår i relationen mellan jordbrukarna och medlemmarna, till exempel hur länge färska grönsaker håller sig färska och hur maten kan tillagas. I grönsakslådorna till deras medlemmar finns det exempelvis recept om det är någon ovanlig gröda. I en undervisningssituation fick Maja Södergård en fråga av en student om varför hon odlar på mark som är svårödlad där det till exempel måste plockas sten varje år. Studenten menade att det ju finns så mycket mer lättödlad mark där det kunde odlas. Det är inte en ny fråga. Ett svar på denna fråga, som har med matsäkerhet att göra, ger Maja Södergård i Nybrukarnas blogg²¹ i februari 2017 - alltså samtidigt som grönsaker förfrysas i södra Europa och även svenska konsumenter känner av det inbyggda beroendet av mattillförsel från andra länder. “Som små lokala odlare, är det lätt att känna sig liten och obetydlig. Men när det gäller livsmedels säkerhet tror jag att just många små producenter är vägen att gå.” Hon skriver att en anledning att gå från husbehovsodlare till andelsjordbrukare är att hon, med förankring i lokalsamhället, vill vara delaktig i ett livsmedelssystem som håller även för påfrestningar²². Nybrukarna levererar inte bara till hushåll, utan har även Tingsryds kommun som medlem²³.

I Porsgrunn i Telemarksområdet i Norge bedrivs ett CSA som skiljer sig markant från de ovan nämnda genom att andelsägarna själva får utföra arbetet. Det finns viss anställd personal, men i det veckovisa kommunikationsmaterialet står det, istället för vad andelsägarna kan komma och hämta, vad de kan skörda. Då kan det också stå att de till exempel gärna får hjälpa till med att rensa ogräs. Andelsägarna måste också själva förvara skörden så att det räcker året om. Det här påminner mycket mer om när jag växte upp, där det ju blev uppenbart för oss alla i byn när det var extra mycket arbete och vi hjälpte till med stenplockning på våren, ensilaget vid skolavslutning, höet på sommaren, potatisen på hösten och slakt på vintern.

²¹ Här står det om Nybrukarnas olika aktiviteter som även innebär <http://nybrukarna.se/blogg/>

²² På nationell nivå har Sverige sedan mitten av 1990-talet inte något beredskapslager, medan till exempel beroendet av världshandel, elektricitet och annan energi har ökat. Livsmedelsförsörjning kan sägas ha varit en lågt prioriterad fråga i svensk politik sedan EU-inträdet i kombination med bedömningen att Sverige inte hade något hot riktat mot sig. “Det säkerhetspolitiska läget har nu förändrats och år 2015 kom ett nytt försvarspolitiskt beslut som innebär att planeringen för totalförsvarets återupptas. I arbetet med den civila försvarsplaneringen har livsmedelsberedskapen en viktig funktion”, skriver Eriksson et al (2016, s. 2) i en rapport från SLU kallad *Hur skulle Sveriges lantbruk drabbas vid en avspärrning*. SLU-forskare har också arbetat i en serie olika scenarion i en rapport kallad *Framtidsberättelser från lantbruket år 2030* (Andersson 2016). Det ingår i projektet Framtidsarbete, Framtidens lantbruk där Totalförsvarets forskningsinstitut (FOI) sköter projektledning.

²³ Det finns ett par föregångare, men det är väldigt ovanligt med kommuner som andelsägare: <http://www.magasinmaltid.se/tingsryd-hakar-pa-trenden-blir-delagare-i-andelsjordbruk/>

CSA är ett sätt att göra gemenskaper på och det omkonfigurerar på flera olika sätt relationer som görs på annat sätt i andra ekonomiska modeller och med andra etiska och principiella utgångspunkter. Om andelsjordbruk genomförs med utgångspunkt i feministisk teknovetenskap och i till exempel J.K. Gibson-Grahams tankegångar så menar jag att det också innebär att det övar oss i att se till hur människor och mer-än-människor kan få varandra att blomstra i en gemensam tillblivelse som understödjer skillnad och mångfald samtidigt som det finns en medvetenhet om att liv och död är tätt sammanvävt. Därmed är det oundvikligt att ständigt fråga sig: vem gynnas, på vems bekostnad, hur görs maktrelationerna? Det betyder alltså inte alltid att det är en friktionsfri, enkel eller nödvändigtvis harmonisk samvaro i det här scenariot. Snarare menar jag att det behöver erkännas att relationer med nödvändighet är tids- och energikrävande.

Plocka och samla

En viktig del av bylivet som jag växte upp i var inte bara det domesticerade jordbrukandet, utan blandningen av det och att plocka och samla det som inte medvetet odlats. Familjen åkte gemensamt ut för att plocka svamp och bär. När min mormor blev äldre och inte längre följde med ut i skogen berättade hon att det också funnits tranbär.

Tranbärsställena hade ingen visat mig, men min mamma lämnar nu över blåbärs-, lingon, och svampställena till mig som hon hittat genom åren och som hon har ärvt. Det är en slags kunskapsöverföring som går bortom den agroteknovetenskapliga. Det handlar om att känna landskapet, se det förändras och förändras med det. Detta skriver också Anna Tsing om (2015) och hon understryker att det övar oss i att notera och uppmärksamma inte bara det mänskliga utan också det mer-än-mänskliga.

Hur kan denna slags kunskap överföras till de som inte har varit på en plats i flera generationer? Jag har själv flera gånger följt med guider och lärt mig vilka tecken jag ska titta efter. Det finns också digitala kartor där människor delar med sig av ställen att plocka och samla på, till exempel bland frukt- och nötträd i städer. Dessa kartor växer successivt allteftersom fler fyller på med information²⁴.

²⁴ Se till exempel <http://www.fruktkartan.se>

Plastic Imaginaries - äta mask som komposterar plast?

Som en del av forskningsprojektet HYBRID MATTERS²⁵ utforskade jag och min kollega Kristina Lindström hur vi kan leva med den nya upptäckten att mjölmask kan bryta ned frigolit (Yang och Yang et al 2015). Det var en förhållandevis stor nyhet eftersom plast har visat sig vara ett så utbrett problem och det dithills inte fanns några vetenskapliga bevis på att det gick att bryta ned. Istället var hypotesen att plasten bara blev till mindre och mindre bitar och som mikroplast spreds runt okontrollerat. Vi gjorde ett enkelt kit för att kunna kompostera plast hemma där mjölmasken helt enkelt äter och komposterar frigolit. Det är dock bara medan de är larver som de kan utföra den här tjänsten åt oss, så några deltagare föreslog att vi skulle äta maskarna, precis som redan görs i andra delar av världen, innan de blir puppor och baggar. Vi arrangerade då en spekulativ provsmakningsafton på Petra Lilja designgalleri då Zeenath Hasan tillagade mjölmask enligt två recept²⁶. I Sverige är det inte tillåtet i nuläget att sälja insekter som mat. 2018 ska det komma ett beslut för hela EU. I väntan på det är det till exempel tillåtet i Danmark att sälja frystorkad mjölmask som fötts upp för att bli människomat. Vi bjöd alltså inte på de maskar som faktiskt ätit frigolit, men det var en gestaltning av den möjligheten.

Av dem som levde med plastkomposteringskitet såg vi olika slags relationer uppstå. Vårt förslag var en gestaltning av dessa maskar som arbetskraft och en del tog det just så: maskarna som avfallsarbetare som tog hand om skräpet som uppstår i svallvågorna av våra livsstilar. En del kände avsky - eller deras sambos - så för dem var maskarna ohyra. Andra

²⁵ Den delen i HYBRID MATTERS, främst finansierat av Nordisk kulturfond, som jag var mest involverad i innebar att vi engagerade allmänheten i olika deltagandeprocesser: <https://invitations.hybridmatters.net/pages/about-invitations>

²⁶ Korta texter och bilder från Petra Lilja Design Gallery: <http://galleri.petralilja.se/design-research-in-the-gallery-materially-verbally-and-in-action/>

tyckte synd om maskarna och behandlade dem snarare som husdjur. Och så var det också flera som såg maskarna som en slags protein- och fettkälla. På engelska har vi kallat det: *multispecies labour force, pest, pets, pesto* (Lindström och Ståhl 2016). Dessa maskar har länge levt med människor och verkar äta det som finns i många kök, till exempel havregryn och morötter. Det är alltså en art som samlevt med och blivit till tillsammans med människor. Genom att göra ett plastkomposteringskit för hembruk menar vi att vi testade möjligheten att, i nya relationer, samleva med denna andra art på ett nytt sätt. Tillsammans med deltagarna spekulerade vi inte bara i samlevande med maskar, oss själva och andra, utan också kring samlevandet med den föränderliga plasten som vi omges av utan att säkert veta var den är (Lindström och Ståhl, kommande).

Möjliga fortsättningar

Som avslutning på den här rapporten vill jag peka ut två riktningar som jag under det gångna året har rört vid, men inte helt kunnat utveckla. Det kan alltså ses som spår som jag vill fortsätta på. Det ena är samstämmigt med J.K. Gibson-Grahams intresse för subjektskapande. I den fåra av aktivism och forskning som hämtar inspiration från till exempel feministisk nymaterialism, ekofeminism och materiell ekokritik (se till exempel Iovino och Oppermann 2014) finns också ett intresse för vissa icke-sekulär praktiker. Greta Gaard (2014) skriver till exempel i kapitlet “Mindful New Materialisms. Buddhist Roots for Material Ecocriticism’s Flourishing” om beröringspunkter mellan buddhism och feministisk nymaterialism. De har det gemensamt, tillsammans med många ursprungsbefolkningars kosmologier, att de inte följer i västvärldens individualism och ständiga tudelningar och hierarkiseringar mellan till exempel natur-kultur, kvinna-man, människa-djur, inre-yttre. Istället understryker de just gemensam pågående tillblivelse. I kombinationen mellan de buddhistiska grundtermerna *impermanence, no-self* och *dependent origination* och etik sprungen ur ekokritik skulle stark politik kunna formuleras som ser till såväl klimaträttvisa, rättvisa mellan arter och ursprungsbefolkningars rättigheter (Iovino och Oppermann 2014, s. 16). Detta kan ta sig uttryck i allt från att praktisera yoga (Gaard 2014) till att ge en flod och en park status som juridiskt subjekt som har skett de senaste åren på Nya Zeeland²⁷. Dessa uttryck spänner alltså från att meditera och vara en tämligen inåtvänd praktik med förändring av subjektet till genomgripande förändringsvisioner om vad som ens kan ses som ett subjekt och därmed påföljande strukturförändringar vad det gäller lagstiftning med mera.

Under min resa till Nya Zeeland knöts dessa två spår samman. Jag vidareutvecklade en yogapraktik²⁸ som jag arbetat på under en längre tid, vilken jag kallar för träd-kompostyoga,

²⁷ Se till exempel de här artiklarna om hur parken Te Urewera och floden Whanganui på Nya Zeeland fått juridisk status som subjekt: https://www.nytimes.com/2016/07/14/world/what-in-the-world/in-new-zealand-lands-and-rivers-can-be-people-legally-speaking.html?_r=0 och <https://www.theguardian.com/world/2017/mar/16/new-zealand-river-granted-same-legal-rights-as-human-being>

²⁸ Den är inspirerad av Lisa Nybergs (2015) verk *Group Meditation* där personerna som deltar föreställer sig att de genomgår en skepnadsförändring och blir till en björn. Meditationen är en skriven text som gör explicita referenser till folketro. Den avslutas med att björnen känner hunger. Den har

där olika arters blomstrande liv och död är beroende av varandra. Det är en sekvens av rörelser och ord. Två bilder får fungera som referenspunkter för denna sekvens: en nedfallen trädstam som lämnats att fortsätta ge liv i Te Ureweras urskog, vilken jag passerade när jag lärde mig om och erfor detta nya juridiska subjekt samt en ek jag lärt känna över tid strax intill mina föräldrars hus i byn där jag växte upp, vilken fortsätter leva och ge liv till många arter trots att den fått skifta skepnad under sitt långa liv.

Ett scenario att fortsätta arbeta med, som påminner mycket om Anne Galloways begrepp *situerat lantbruk*, för att få till stånd gemensam tillblivelse där arter kan leva och dö och blomstra tillsammans, är alltså att följa i spåren av samtida feministiska teknovetare och försöka föreställa sig en slags *cosmopolitics*²⁹ där beslut om resursfördelning fattas i närvaro av de arter som kommer bära beslutens konsekvens.

fungerat väl i undervisningssammanhang kring förändring baserad på feministisk teori för att få studenterna att koncentrera sig och försöka förstå sammankopplingar mellan olika arter.

²⁹ Min förståelse av begreppet *cosmopolitics* baserar sig främst på Donna Haraway (se till exempel 2016, s. 12). Se också kemisten och den feministiska teknovetaren Isabelle Stengers version av begreppet i den här texten där hon understryker vikten av att inte hänfalla åt generella teorier utan att se till det specifika, hålla frågan levande om vem och vad som inräknas i politik – och på typiskt feministiskt teknovetarsätt föreslå nya framtider: "The word cosmopolitical came to me in a moment when, gripped by worry, I needed to slow down. I was facing the possibility that, in all good faith, I was in danger of reproducing that which I'd learned – since I'd started thinking – was one of the weaknesses of the tradition to which I belong: transforming a type of practice of which we are particularly proud into a universal neutral key, valid for all. I had already devoted many pages to "putting science into politics". The so-called modern sciences appeared to be a way of answering the political question par excellence: Who can talk of what, be the spokesperson of what, represent what(3)?" (Stengers 2004, s. 2), hämtat från:

<https://balkanexpresss.files.wordpress.com/2013/09/stengersthe-cosmopolitical-proposal.pdf>

Referenser

- Anderson, K. (2016). "What we do now will change the climate forever" [transkriberad podcast]. Hämtad från: <https://docs.google.com/document/d/1IDBBimzVo94SjGCKAW3-gLJPF99OqoKSZFaCU7otqo/edit>
- Andersson, L. et al (2016). *Framtidsberättelser från lantbruket år 2030*. Uppsala: SLU, Framtidens lantbruk - djur, växter och markanvändningi.
- Cameron, J. (2015). "Enterprise Innovation and Economic Diversity in Community-Supported Agriculture". I G. Roelvink et al (red.) *Making Other Worlds Possible. Performing Diverse Economies*. Minneapolis and London: Minnesota press.
- Cameron, J. och Pekin, R. (2015). "Food Connect(s)". I K. Gibson et al (red) (2015). *Manifesto for Living in the Anthropocene*. New York: Punctum Books.
- Corcoran, P., Moore, C & Jazvac, K. (2014). "An anthropogenic marker horizon in the future rock record". *The Geological Society of America*, 24, 6, 4–8.
- Crutzen, P. J. och Stoermer, E. F. (2000). "The Anthropocene", *IGBP Newsletter*, 41, 17-18.
- Davis, H. (2015). "Life and Death in The Anthropocene: A Short History of Plastic". In *Art in the Anthropocene. Encounters Among Aesthetics, Politics, Environments and Epistemologies*, H. Davis and E. Turpin, Eds. Open Humanities Press, London, 347-358.
- Despret, V. (2010). "Sheep do have opinions", I B. Latour et P. Weibel (red.), *Making Things Public. Atmospheres of Democracy*, Cambridge (USA) : M.I.T. Press, pp. 360-370. Hämtad från: <http://www.vincianedespret.be/2010/04/sheep-do-have-opinions/>
- Eriksson C. et al (2016). *Hur skulle Sveriges lantbruk drabbas vid en avspärrning*. Uppsala: SLU, Framtidens lantbruk - djur, växter och markanvändning.
- European CSA Research Group (2016). *Overview of Community Supported Agriculture in Europe*. Hämtad från: <http://urgenci.net/the-csa-research-group/>
- Gaard, G. (2014). "Mindful New Materialisms. Buddhist Roots for Material Ecocriticism's Flourishing", I S. Iovino och S. Oppermann (red.) *Material ecocriticism*. Bloomington: Indiana.
- Galloway, A. [icke-publicerad konversation i Nya Zeeland 2017]
- Galloway, A. (2013). Towards fantastic ethnography and speculative design. *Ethnography matters*. [blogpost] Hämtad från: <http://ethnographymatters.net/blog/2013/09/17/towards-fantastic-ethnography-and-speculative-design/>

- Gibson et al (2015). *Manifesto for Living in the Anthropocene*. New York: Punctum Books.
- Gibson-Graham, J.K. ([1996]2006). *The End of Capitalism (As We Knew It). A feminist Critique of Political Economy*. Minneapolis and London: Minnesota press.
- Gibson-Graham, J.K. (2006). *A Postcapitalist Politics*. Minneapolis and London: Minnesota press.
- Gibson-Graham, J.K.(2014). "A Feminist Project of Belonging for the Anthropocene". I K. Bradley och J. Hedrén (red.) *Green Utopianism. Perspectives, Politics and Micro-Practices*. London och New York: Routledge.
- Gibson-Graham, J.K. och Miller, E. (2015). "Economy as Ecological Livelihood", I K. Gibson et al (red) (2015). *Manifesto for Living in the Anthropocene*. New York: Punctum Books.
- Gilberg, S. F. et al (2012). "A Symbiotic View of Life: We Have Never Been Individuals". *The Quarterly Review of Biology*, 87 (4), 325-341.
- Happy Onion Farm (opublicerat material). "Happy Onion Farm och Andelsjordbruk".
- Haraway D. (1997). *Modest_Witness@Second_Millennium.FemaleMan_Meets_OncoMouse*. New York and London: Routledge.
- Haraway, D. (2008). *When Species Meet*. Minneapolis och London: Minnesota Press.
- Haraway, D. (2016). *Staying with the Trouble. Making Kin in the Chthulucene*. Durham och London: Duke.
- Henderson, E. (2016). "Preface". I European CSA Research Group, *Overview of Community Supported Agriculture in Europe*. Hämtad från: <http://urgenci.net/wp-content/uploads/2016/05/Overview-of-Community-Supported-Agriculture-in-Europe.pdf>
- Iovino, S. och Oppermann, S. (2014). *Material ecocriticism*. Bloomington: Indiana.
- Leppänen, K. och Svensson, T. (2015-2016). "Om naturupplevelser hos Elin Wägner och Hagar Olsson. Lästa i eko- och vithetskritisk belysning". *Tidskrift för Genusvetenskap* 36(4)-37 (1).
- Lenz Taguchi, H. (2012). *Pedagogisk dokumentation som aktiv agent. Introduktion till intra-aktiv pedagogik*. Malmö: Gleerups.

Lindström, K. och Ståhl, Å. (2016). "Becoming Response-able Stakeholders – Participatory Design in Times of Uncertainties", *Proceedings 14th Participatory Design Conference in Aarhus*.

Lindström, K. och Ståhl, Å. (kommande). "Speculative Participation". I K. Jungnickel, *Transmissions: critical tactics for making & communicating research*, Cambridge: MIT Press.

Méndez Cota, G. (2011). "Introduction: The Posthuman Life of Agriculture: Local Knowledges, Open Source Lives". I G. Méndez Cota *Another Technoscience is Possible. Agricultural Lessons for the Posthumanities*. Living Books About Life. Open Humanities Press. Hämtad från:

http://www.livingbooksaboutlife.org/books/Another_Technoscience_is_Possible

Moore, J. W. (red) (2016). *Anthropocene or Capitalocene? Nature, History and the Crisis of Capitalism*. Oakland: Kairos.

Nyberg, L. (2014). "Becoming". I E. Andersson Cederholm et al (red.) *Exploring the Animal Turn: Human-Animal relations in Science, Society and Culture*, Lund: Mediatryck. Hämtad från: <http://www.lisanyberg.net/becoming/>

Puig de la Bellacasa, M. (2015). "Making time for soil: Technoscientific futurity and the pace of care", *Social Studies of Science* 45 (5), 691-716.

Snyder, R. och St. Martin, K. (2015). "A Fishery for the Future: The Midcoast Fishermen's Association and the Work of Economic Being-in-Common". I G. Roelvink et al (red.) *Making Other Worlds Possible. Performing Diverse Economies*. Minneapolis and London: Minnesota press.

St. Martin et al. (2015). "Introduction. An Economic Politics for Our Times". I G. Roelvink et al (red.) *Making Other Worlds Possible. Performing Diverse Economies*. Minneapolis and London: Minnesota press.

Södergård, M. (2017). "Plötsligt känns anledningen till varför jag har tagit steget från husbehovsodlare till andelsjordbrukare viktigare än någonsin" [bloggpost]. Hämtad från: <http://nybrukarna.se/plotsligt-kanns-anledningen-till-varfor-jag-har-tagit-steget-fran-husbehovsodlare-till-andelsjordbrukare-viktigare-an-nagonsin/#respond>

Trojer, L. (2002). *Genusforskning inom teknikvetenskapen - en drivbänk för forskningsförändring*. Stockholm: Högskoleverket.

Wägner, E. ([1941]1990). *Väckarklocka*. Stockholm: Proprius förlag.

Wägner, E. och Tamm, E. ([1940]1985). *Fred med jorden*. Stockholm: Arkturus.

Yang, D., Shi, H. et al. (2015). “Microplastic Pollution in Table Salts from China”. *Environmental Science and Technology*, 49, 22, 13622–13627.

Yang, Y., Yang, J. et al. (2015). Biodegradation and Mineralization of Polystyrene by Plastic-Eating Mealworms: Part 1. Chemical and Physical Characterization and Isotopic Tests. *Environmental science and technology*, 49, 20, 12080–12086.

Zhao, X. et al (2016). “Yellow Mealworm Protein for Food Purposes - Extraction and Functional Properties”. *PLoS ONE* 11(2).